

РОЛЬ ПАРТІЇ В ЛІТЕРАТУРНІЙ ДИСКУСІЇ
1925–1928 РР.

Olga Sobachko. The role of the party in literary discussion 1925–1928 yy. Influence of the Communist Party on literary life in Ukraine is disclosed. Ukrainian nomenklatura struggled with new ideas in literature, using broad network of Party publications. The main mouthpiece of CC of the CP(b) of Ukraine «Communist» became the newspaper which was used in the struggle with literary opposition.

У цій статті показано вплив комуністичної партії на літературне життя в Україні. Українська партноменклатура боролася з новими ідеями в літературі, використовуючи широку мережу партійних видань. Головним рупором ЦК КП(б)У в боротьбі з літературною опозицією стала газета «Комуніст».

Літературне життя України восени 1925 р. набуло нових рис, що проявлялися насамперед у дальшій поляризації літераторів щодо ставлення як до мистецьких, так і суспільно-політичних проблем, а також дедалі більшою політизацією дискусії.

Політичної гостроти надав літературній дискусії цикл памфлетів М.Хвильового, надрукований у «Культурі і побуті» протягом листопада–грудня 1925 р. У наступному році вони вийшли окремим виданням у Харкові під назвою «Дві сили». В цих памфлетах письменник розвінчує погляди «масовістів» на відмінність соціальної структури представників різних літературних течій і доводить, що всі кола «молодої української інтелігенції» тягнуться саме до «олімпійців».

Дотримуючись ідеологічної лінії ЦК РКП(б), М.Хвильовий знову характеризує «просвіту» як ідеологію буржуа, «селянського непу», тим самим звинувачуючи її в ідейних зв'язках з куркульством. При цьому він різко виступає проти претензій «мистецьки й марксистськи малописьменних людей» на керівництво мистецьким рухом, маючи на увазі «масовістів» [9, с. 136].

Під вивіскою марксизму письменник боровся проти одного з його основних постулатів, виражених у кредо С.Пилипенка — «мистецтво є метода пізнання — будування життя», тобто підпорядкування мистецтва практичним завданням побудови радянського

суспільства. Тим самим письменник виступив проти уніфікаційної лінії партії, спрямованої на підпорядкування всіх сил суспільства на побудову соціалізму. М.Хвильовий протиставив себе генеральній лінії партії, без якої вона не мала ніяких перспектив для утвердження свого панування в країні.

У відповідь на критику М.Хвильовий продовжує розвивати визначення «психологічної Європи», яке він тісно пов'язує з тією психологічною «категорією», що «виштовхує людськість з просвіти». У цьому разі йдеться про співвідношення особистості й суспільства, про той ідеал громадянина, який виробила Європа.

Серйозні розбіжності виявилися у М.Хвильового з партійною доктриною у трактуванні ролі особистості й колективу не тільки в мистецтві, а й взагалі в житті суспільства, які фактично так і не були подолані. Партія більшовиків з її централізмом та уніфікацією у проведенні політики спиралася головним чином на принцип колективізму в його різних проявах — партійні осередки, ради, різні професійні об'єднання тощо, які можна було легко підкорити своїй владі і через них керувати мистецькими процесами. Саме через колективні організаційні форми діяльності партія могла нав'язувати суспільству свою волю та ідеали. Окремий же індивід перетворювався на механізм, гвинтик панівної системи, бездумний виконавець її планів.

Усупереч лінії партії М.Хвильовий доводив, що справжнім творцем мистецтва, уособленням «психологічної Європи» є активна, діяльна людина, яка вміє «дерзати». «Йшлося про майже невідомий для України фастівський тип людини, — відзначав з цього приводу Ю.Ковалів, — що втілює в собі енергію творчого неспокою, дух неситимої людської допитливості та незалежності, притаманний європейцям, які пережили добу свого відродження та самоствердження» [3, с. 25].

Такою постановкою проблеми М.Хвильовий вступав у явну суперечність з ленінським положенням про наявність двох культур у кожній культурі, в тому числі й зарубіжних. В його уявленні українство традиційно хибує на «позадництво» порівняно з Європою, а Україна — це класична «країна гаркун-задунайства, просвітянства, культурного епігонізму» [9, с. 177]. Причому її характерна ознака вбачається у рабській психології, яка й породила антитезу до психологічної Європи, «ідеальної» просвіти.

Ще більшої політичної гостроти мали звинувачення української інтелігенції, насамперед «масовістів», у «мавпуванні», сліпому

наслідуванні вказівок «російського диригента». Вже в цьому проявлялася його незгода з централізаторською політикою Москви, слухняними місцевими керівниками.

На початку 1926 р. літературна полеміка загострюється. Виступи «масовістів» набувають чимраз ширшого й гострішого політичного підтексту. У своїх судженнях вони дедалі частіше звертають увагу на недотримання «олімпійцями» класового принципу в організаційній та творчій діяльності. Головний опонент М.Хвильового С.Пилипенко на початку 1926 р. писав з цього приводу, що «класовий принцип організації літературних сил академіками нашими новоявленими занедбаний» [5, с. 2]. Тим самим доводився відхід «олімпійців» від одного з головних постулатів більшовицької партії — класового підходу до організації літературного процесу і взагалі всього суспільно-політичного життя країни.

Дискусія дедалі більше набувала звинувачувального характеру. Наголошуючи на мистецькій бездарності більшості «масовістів», М.Яловий на початку 1926 р. писав: «Пролетарські організації виходили в світ творити без копійки літературного капіталу за душею» [15, с. 12]. Одночасно цим підкреслювалася і їх відірваність від кращих здобутків попередників.

У відповідь на цю публікацію С.Пилипенко надрукував у «Культурі і побуті» статтю з критикою організаційних засад ВАПЛІТЕ, невідповідності спрямування її діяльності вимогам часу і тим завданням, які стояли перед літературними силами. Не сприймаючи елітарності ВАПЛІТЕ і не допускаючи її можливого впливу на маси, С.Пилипенко наголошував на закритості цієї літературної організації й порівнював її з масонством [6, с. 2–4]. У тих умовах це теж було серйозним звинуваченням, оскільки виділення високопрофесійних митців у окрему організацію закритого типу суперечило лінії партії на залучення до літературного процесу якнайширших мас населення.

М.Зеров, включившись в літературну дискусію, з наукових позицій захищає літературну традицію минулих часів, виступає за поглиблене навчання молодих письменників. Він у більшості випадків погоджувався з поглядами М.Хвильового, хоч і уникав при цьому різких висловів та звинувачень, які дозволяв собі М.Хвильовий, і пробував захистити того від несправедливих звинувачень.

При цьому він змушений був і сам захищатися від нападок молодих літераторів, які звинувачували його у прихильності до буржуазних партій. Особливо детально довелося йому пояснювати

свої погляди на літературну конкуренцію. Відомий український критик мусив доводити, що саме існування вільної конкуренції серед письменників є запорукою зростання естетичної цінності мистецьких творів [2, с. 378].

Ніхто з більшовицьких письменників, критиків чи партійних лідерів не міг допустити існування вільної конкуренції серед літераторів. Це суперечило основним настановам партії і прагненням «масовістів» узурпувати виняткове право — виразників духовних запитів селянських мас. Курс більшовицької партії на утвердження в нових умовах гегемонії пролетаріату залишався незмінним, а всілякі спроби його підправити чи змінити — недопустимими.

Навесні 1926 р. літературна дискусія набрала нових обертів. Поштовх їй дав вихід у світ циклу памфлетів під загальною назвою «Апологети писаризму», опублікованому в лютому-березні в журналі «Культура і побут». У них Хвильовий продовжує дискусію з С.Пилипенком, С.Щупаком і К.Буревієм, яка, однак, виходить далеко за межі літературних проблем і екстраполюється на суспільно-політичні проблеми та шляхи розвитку української культури. Письменник виступав проти ставлення мистецтва у певні рамки, адже воно завжди носить стихійний характер.

У такій позиції лідера «олімпійців» видно явне несприйняття теорії керівної і спрямовуючої ролі більшовиків у житті суспільства. Його погляди в цьому плані суперечили лінії більшовицької партії на активно насаджувану уніфікацію всього суспільного життя країни.

Не рятували становища і досить туманні запевнення М.Хвильового в тому, що мистецтво мусить служити революційному класу, але не як «клас для класу», а як «клас для людськості», в чому і полягала його історична місія. Не могла бути сприйнята й теза лідера «ваплітян» — «мистецтво для розвинених інтелектів», внаслідок якої його творцем визнавався не народ, а купка інтелектуалів.

Намагаючись підтвердити лояльність та необхідність для більшовицької влади ВАПЛІТЕ, письменник часто плутався, суперечив сам собі. Виступаючи за звільнення мистецтва від політичної кон'юнктури, М.Хвильовий одночасно вважав ВАПЛІТЕ ідеологічно-пролетарським центром для виховання молодого письменника. «Тільки він, — заявляв лідер «ваплітян», — переконає його, що лише пролетаріат, як історична кляса, здібний повести людськість у майбутнє, що лише пролетаріат здібний утворити умови для культурного ренесансу, що лише пролетаріат утворить

і відповідні умови для відродження молодого нації» [2, с. 277]. перебуваючи в полоні марксистського вчення про гегемонію пролетаріату, письменник фактично відмовляв «плужанам» у здатності ідеологічно впливати на маси в марксистському дусі й вимагав припинити «растленіє» робітничо-селянської молоді. Звідси випливав і його висновок про те, що «масовізм», критерії якого диктувала дрібна буржуазія, є занепад мистецтва, а «ваплітянство», чий критерій продиктовані «молодою історичною клясою — пролетаріатом» — є культурний ренесанс.

Якщо орієнтація М.Хвильового на гегемонію пролетаріату в побудові нового суспільства не викликала протидії з боку партійних діячів, то цього не можна сказати про його бачення місця пролетаріату в культурній революції. Письменник твердо дотримується тієї думки, що поки пролетаріат, який в абсолютній більшості був російським чи зросійщеним, не володіє українською культурою, доти культурна революція в Україні не дасть бажаних результатів. Письменник однозначно виступає проти пропозицій С.Щупака та інших «масовістів» поступово «втягнути пролетаріат в українську культуру», натомість пропонує вжити рішучих заходів для українізації бюрократичного апарату і того «російського міщанина», якому вона «сидить у печінках», і який за своєю суттю є такий же ворог революції, як і куркульство. Дотримуючись своїх усталених поглядів на пролетаріат, М.Хвильовий заявляє, що для нього в тодішніх умовах єдиний вихід полягав у опануванні культурним рухом, тобто в очоленні його [2, с. 301–302]. Вимогою українізувати пролетаріат письменник виступав проти багатомісної русифікаторської політики царизму, викликав на себе вогонь захисників досить численного російського робітництва і зросійщеного українського обивателя, більшості місцевого партійного і бюрократичного апарату, які й слухати не хотіли про опанування українською мовою і культурою. Питання українізації пролетаріату також зачіпало основоположні принципи соціальних джерел партії більшовиків і її національну політику, яка викликала серйозні розбіжності в партійних рядах та органах влади.

Своєрідний шок у багатьох читачів викликав памфлет М.Хвильового «Московські задрипанки». Він був написаний у відповідь на брошуру прозаїка, сатирика, драматурга К.Буревія «Європа чи Росія», в якій той доводив «залежність» М.Хвильового від ряду російських письменників. Реакція М.Хвильового на це була неоднозначною — об'єктивною в оцінках, аргументованою і довільною,

витриманою і експресивною. Діалог між ними значно відрізнявся від загальної тенденції. Обидва автори не використовували політичних та образливих звинувачень.

Уже перша заява М.Хвильового про те, що українські літератори не можуть виховуватися на російській літературі, викликала хвилю обурення тієї частини партійної і радянської номенклатури, що була вихована на штучно нав'язуваному царським режимом народам постулаті про месіанську роль росіян у житті всіх націй Російської імперії. При цьому письменник звертається до тверезого розуму читача, концентруючи його увагу на явних відмінностях розвитку Росії й України в пореволюційний період, перехід української поезії на «самостійний шлях розвитку», складність української дійсності, молодість національної літератури, яка, при всьому цьому, перебуває на етапі відродження кращих традицій своїх попередників.

Безапеляційно категорично звучить відповідь М.Хвильового на риторичне запитання — на яку зі світових літератур вона мусить тримати курс? «У всякому разі не на російську, — заявляє письменник, — від російської літератури, від її стилів українська поезія мусить якомога швидше тікати» [2, с. 315]. Його аргументи аж ніяк не могли задовольнити великодержавницьки налаштованих партійних лідерів як у центрі, так і на місцях. Автор слушно відзначив, що російська література тяжіла над українською віками і як «господар становища» привчала психіку українських літераторів до рабського наслідування. Відповідно створювати на ній молоде мистецтво — значить, наголошує письменник, затримувати його розвиток [2, с. 315].

М.Хвильовий свято вірить у потенційну силу українського народу, виявляє впевненість у тому, що «коли ми беремо курс на західноєвропейське письменство, то не з метою припрягти своє мистецтво до якогось нового заднього воза, а з метою освіжити його від задушливої атмосфери позадняцтва. В Європу ми поїдемо вчитися, але з затаєною думкою — за кілька років горіти надзвичайним світлом. Чуєте москвофіли з московських задрипанок, чого ми хочемо?» [2, с. 317]. Зважаючи на гостроту національного питання в тогочасних умовах, заклики М.Хвильового до відособлення української літератури від російської набували політичного звучання і були смертельно небезпечними для централізаторської політики РКП(б).

Гасло М.Хвильового «Геть від Москви» стало приводом для втручання в дискусію партійного керівництва. Один з працівників

відділу преси ЦК КП(б)У П.Лакиза надрукував статтю, в якій звинуватив М.Хвильового у намаганнях «розірвати добровільний союз націй» [1, с. 82]. За висновками Н. Горбач, тон статті, категоричність та безапеляційність свідчили про те, що за спиною автора стояли сили, які були зацікавлені в розпалюванні ідеологічної боротьби з представниками свідомої української інтелігенції [1, с. 82].

Партія більшовиків та її каральні органи не могли довго залишатися осторонь дискусії. Вони уважно стежили за її перебігом, але не наважувалися рішуче втручатися у неї без команди з Москви. Іншою причиною такої нерішучості влади був схвалений ЦК КП(б)У курс на українізацію і достатньо сильні позиції націонал-комуністів.

26 квітня 1926 р. Й.Сталін пише листа Л.Кагановичу, в якому прямо вказує на ту небезпеку, яку становив собою М.Хвильовий, і те, що українізація йде шляхом розвитку національних сил, тобто в небажаному для центру напрямі [4, с. 85–86]. І він адекватно відреагував на це.

Українська партноменклатура запопадливо кинулася виконувати вказівки московського вождя, використовуючи широку мережу партійних видань. У «Вістях ВУЦВК» з'явилася стаття В.Чубаря зі звинуваченнями М.Хвильового в переході на бік буржуазної ідеології. Зокрема, у ній наголошувалося на тому, що памфлетист хоче відірвати Україну від Росії в культурному, політичному та економічному планах. Крім того, вказувалося на необхідність придивитись уважніше до дискусії й зробити відповідні висновки [14, с. 1–3]. У тих умовах вони могли бути тільки одними: М.Хвильовий — класовий ворог.

Особливу запопадливість у цькуванні опозиції виявив завідувач відділу друку при ЦК КП(б)У А.Хвиля. Він розробив схему політичної кампанії проти М.Хвильового та його однодумців, яка складалася з трьох етапів. На першому передбачалася організація негативних відгуків на адресу ВАПЛІТЕ, що мало символізувати осуд опозиціонерів «широкими народними масами». Пізніше ця тактика широко застосовувалася під час політичних процесів. Основними організаторами таких відгуків стали А.Хвиля й викладач марксизму-ленінізму в Харківському інституті народної освіти В.Юринець.

Головним рупором ЦК КП(б)У в боротьбі з літературною опозицією стала газета «Комуніст» — центральний друкований орган

партії. У ній найбільше публікувалося розгромних статей партійних функціонерів та слухняних літераторів з критикою основних положень М.Хвильового. В.Юринець критикує європейську орієнтацію письменника і заявляє, що його орієнтиром може бути лише та Європа, що відповідає догмату про класову боротьбу. Через кілька днів у «Комуністі» з'явилася стаття А.Хвилі, в якій він робив висновок, що М.Хвильовий у своїх памфлетах наговорив «багато помилкового, навіть більше того, багато загрозливого для нас» [8]. Показово, що ця стаття була розтягнута на кілька номерів й містила критику всіх основних думок памфлетиста стосовно національної літератури, «психологічної Європи» тощо.

До А.Хвилі приєдналися кілька молодих критиків, зокрема згадуваний уже Б.Коваленко й В.Десняк — головний київський цензор, які таким чином намагалися зробити кар'єру. В цей період літературна критика зливається з політичною. З'являються звинувачення в «буржуазному націоналізмові» й заклики до компетентних органів влади розібратися в «ухилах». Такий характер критики відповідав ситуації, що склалася в партійному середовищі з початком боротьби Й.Сталіна з партійною опозицією.

В Україні у цей час також точилася боротьба за владу між М.Шумським та Л.Кагановичем. Перший з них намагався привести до керівництва українські кадри, буквально сприймаючи гасла українізації, другий, ненавидячи все українське, прагнув оточити себе вірними людьми.

Голова Держплану УРСР Г.Гринько, у минулому боротьбист, виступив у пресі зі статтею, що опосередковано мала підтримати М.Хвильового. Він визнав, що співробітництво між російською та українською культурами є нерівноправне, оскільки перша відкрито претендує на гегемонію, а залучення української культури до європейської має проходити не через Москву, а своїм шляхом. Одночасно він критикував памфлет «Московські задріпанки», що суперечило основному змісту статті. Це було своєрідне попередження М.Хвильовому про припинення підтримки з боку націонал-комуністів, оскільки звинувачення в українському шовінізмі вдарили і по них. На той час М.Шумський уже втратив свій авторитет в партії й не міг впливати на зміни у кадровій політиці.

Другий етап боротьби більшовиків з бунтівним письменником розпочав червневий пленум ЦК КП(б)У 1926 р. Пленум визнав, що партійне керівництво не керує ситуацією в галузі національного будівництва, що українізація досягла небажаних результатів.

У своїй доповіді на пленумі Л.Каганович багато говорив про те, що М.Хвильовий та його однодумці перебувають під впливом націоналістичних кіл, що «неокласики» тепер вже не попутники, а класові вороги. Рішення пленуму про підсумки українізації ставило крапку на подальшому національному розвитку України у складі СРСР, оскільки відкрито зазначало, що «через дрібно-буржуазне середовище шовіністичні настрої можуть проникнути і в нашу партію. З усіма такими проявами партія буде вести найжорстокішу боротьбу» [7].

Зрозуміло, що автором та ініціатором такої постанови був насамперед Л.Каганович, оскільки вона майже повністю дублює його промову на пленумі, а також виступ на 3-й сесії ВУЦВК, що відбулася напередодні.

Відразу після закінчення пленуму розпочався масований наступ на представників неокласичного напрямку. Так, у червні ЦК КП(б)У заборонив друкувати твори та статті відомого українського письменника старшого покоління, друга М.Коцюбинського, активного учасника довоєнного літературного життя, дійсного члена ВУАН Михайла Могиляньського. Заборона була зроблена у вигляді таємного циркуляра усім редакторам газет такого змісту: «Цілком таємно. Особисто. Відділ преси ЦК КП(б)У пропонує Вам в органі не вміщувати ніяких творів М.Могиляньського» [12, арк. 98].

Тема боротьби з літературною опозицією не сходить зі сторінок газети «Комуніст». З номера в номер вона друкує розгромні статті з різкими політичними звинуваченнями. Показовою в цьому відношенні є стаття А.Хвилі «Марні надії ворогів» у 185, 186 й 187 номерах газети. У ній М.Хвильового, С.Єфремова та М.Могиляньського було прямо названо ворогами радянської влади за те, що виступали проти політики партії більшовиків. Звинувачували також і ВАПЛІТЕ за підтримку неокласиків й вимагали зректися «хибних» думок та публічно покаятися.

Масований наступ партноменклатури на літературну опозицію влітку — на початку осені 1926 р. дав свої наслідки. Ніхто з опонентів А.Хвилі не наважувався відкрито захищати свою точку зору, оскільки останні події наочно продемонстрували ставлення КП(б)У до українізації й до тієї частини інтелігенції, що усвідомлювала політику більшовиків як сприяння розвитку національних сил. Окремі літератори через друковане слово просто намагалися відмежуватися від М.Хвильового й засвідчити власну лояльність до режиму. Але деякі з них стали знаряддям

у остаточному розгромі літературної опозиції. Можливо, це також було спрямовано на те, щоб збільшити психологічний тиск на своїх противників. Про систему переслідування митців, які не вписувалися у більшовицьке нове суспільство, писав у приватному листі М.Драй-Хмара, відомий український поет та перекладач: «Раз письменник належить до неокласиків, значить його можна бити в пику й виставляти на публіку» [13, арк. 2].

Таким чином, у жовтні 1926 р. відділ друку та агітпром при ЦК КП(б)У приступили до здійснення третього етапу кампанії з ліквідації опозиції. Передбачалося, що письменники, в першу чергу М.Хвильовий, повинні визнати свої «помилки» й публічно покаятися. Без цього перемога партії була б неповною.

З цією метою 12 жовтня 1926 р. відділом друку при ЦК КП(б)У була проведена спеціальна нарада з приводу дискусії і ставлення до неї партійних органів. За кілька годин до її початку на нараду були запрошені М.Хвильовий та М.Яловий з прихованим наміром примусити їх відмовитися від своїх поглядів. Виступи учасників мали переважно звинувачувальний характер. Тон у них, як звичайно, задавав А.Хвиля. До політичної оцінки діяльності М.Хвильового вдався і М.Шумський. Правда, свій виступ він спрямував переважно проти визначень памфлетиста, на зразок «Московські задрипанки» заявивши: «Треба визнати, що це було політичною помилкою, що треба цю справу остаточно зліквідувати» [11, арк. 8]. Під градом звинувачень М.Хвильовий вже не виправдовувався, а зробив лише заяву про те, що А.Хвиля підбурює письменників проти нього. Це не було ні для кого таємницею, й тому присутні спокійно зустріли повідомлення відомого російського мовознавця М.Фінкеля, що А.Хвиля цікавився у нього, чому це він не виступає з осудом «ваплітян» [11, арк. 42]. Тоді й мовчання розцінювали як приховану підтримку незгідних.

Протягом наступного місяця партійна критика продовжувала добивати ВАПЛІТЕ, одночасно очікуючи від її членів офіційної капітуляції. Нерівна боротьба тяжко позначилася на здоров'ї М.Хвильового. Він втратив психічну рівновагу, зробився нервовим та імпульсивним, то сідав писати оповідання, то знову брався за памфлети. Відбулося також загострення його хвороби внаслідок тяжкого нервового виснаження. Про це є багато свідчень у спогадах сучасників, зокрема й у щоденниках А.Любченка.

4 грудня 1926 р. О.Досвітній, М.Хвильовий та М.Яловий опублікували в газеті «Вісті ВУЦВК» покаянного листа під назвою

«Заява групи комуністів членів ВАПЛІТЕ». Важко сказати, чи сподівалися вони тоді ще на щось, чи просто намагалися відтягнути неминуче. Однак, коли придивитися, як М.Хвильовий переживав наступні поразки, то можна припустити, що в грудні 1926 р., підписуючи «Заяву...», він ще вірив, що боротьба триватиме. Та й сам текст покаянного листа занадто вже правильний, з багатьма нехарактерними для його авторів казенними зворотами.

Однак формальне припинення дискусії не віщувало нічого доброго для її учасників. Партійне керівництво для вивчення настроїв української інтелігенції почало підключати підвідомчі органи. Зокрема, в грудні 1926 р. ЦК КП(б)У зажадав від голови профспілки працівників мистецтв З.Невського негайно подати систематизовані точні відомості про настрої інтелігенції та про її ставлення до літературних справ [11, арк. 8].

У ході літературної дискусії визначилося, що за такими «мирними» організаціями, як відділ друку чи Агітпроп, усе помітнішою ставала роль ДПУ. Так, у лютому 1927 р. секретар ЦК КП(б)У В.Затонський направив ДПУ таємне розпорядження: «Прошу надіслати матеріали про інтелігенцію України (українську та російську), які характеризують активність інтелігенції в радянській, профспілковій і культурній роботі, а також ставлення цієї інтелігенції до постанов партії з національного питання й літературної дискусії зокрема.

Матеріали ці треба підкріпити характерними виписками, частина яких Вами була передана т. Кагановичу перед його від'їздом до Москви» [11, арк. 8]. Для чого знадобилися «характерні виписки ДПУ» Л. Кагановичу в Москві? Можливо, для звіту перед своїм московським хазяїном, адже саме йому Й.Сталін надіслав у квітні спеціального листа з приводу українізації.

Потрібно зауважити, що в другій половині 1920-х років існувала наступна схема легалізації творчих спілок. Спочатку статут та список засновників з усіма даними — місце роботи, посада, адреса, — направлялися до Головополітосвіти, звідки пересилалися до Міжвідомчої комісії НКВС. Далі матеріали потрапляли до ДПУ, де всі фундатори ретельно перевірялися на предмет лояльності до радянської влади. Органи таємної поліції також вносили свої правки й до статуту мистецьких об'єднань. Лише після позитивної відповіді ДПУ документи відсилалися знову до Головополітосвіти. Крім того, все керівництво мистецьких об'єднань та їх філіалів стояло на окремому обліку в каральних органах. Як свідчать

документи про реєстрацію АРМУ (організація українських художників на чолі з М.Бойчуком та В.Меллером), така система вже існувала в 1925 р. [10, арк. 9]. Це не віщувало нічого доброго Україні, й подальші події — жорсткі обмеження літературної творчості, уніфікація діяльності мистецьких угруповань і наступне фізичне винищення української інтелігенції це підтвердили.

Отже, саме в ході дискусії більшовики врешті усвідомили, яким вони б хотіли бачити мистецтво майбутнього. До того, як остаточно буде сформульовано основні принципи «соціалістичного реалізму», пройде немало часу, та й терміна такого тоді ще не було. Але основи цього «напрямку» вже починали вимальовуватися — суть твору полягає у грубій агітації, що здійснюється у простій, звичній та зрозумілій для масового споживача формі. Одночасно з цим більшовики почали усвідомлювати і як «не треба писати», адже партія вперше брала участь у літературній полеміці. Але не востаннє.

1. Горбач Н. Українізація: Злет і трагедія. З досвіду ідейно-теоретичної боротьби на Радянській Україні у 20-х роках // Жовтень. — 1989. — № 2.

2. Зеров М. Твори: В 2-х т. — К., 1990. — Т.2.

3. Ковалів Ю. Літературна дискусія 1925–1928 рр. — К., 1990.

4. Коваль В. Сталінський вирок Миколі Хвильовому // Дніпро. — 1989. — № 9.

5. Пилипенко С. Свідома провокація чи несвідома дурість // Плужанин. — 1926. — № 1.

6. Пилипенко С. Як на правдивому шляху спотикаються // Культура і побут. — 1926. — № 5.

7. Пленум ЦК КП(б)У об українізації // Комуніст. — 1926. — № 130 (27 червня).

8. Хвиля А. Про наші літературні справи // Комуніст. — 1926. — № 93 (28 квітня).

9. Хвильовий М. Твори: В 5-ти томах. — Т. 4.

10. ЦДАВОВУ. — Ф. 166. — Оп. 5. — Спр. 417.

11. ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 2259.

12. ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 2260.

13. ЦДАМЛМ України. — Ф. 144. — Оп. 2. — Спр. 51.

14. Чубар В. Про вивихи // Вісті ВУЦВК. — 1926. — № 122 (3 травня).

15. Яловий М. На правдивому шляху // Культура і побут. — 1926. — № 2.